

назви освітньої, релігійної та юридичної сфер; серед грецизмів – лексеми науково-освітнього, релігійного, будівельного, економічного, мистецького, урядового і юридичного, побутового спрямування. Дослідження різножанрових текстів засвідчило наявність семантичних дублетів серед питомих та запозичених лексем. У роботі проаналізовано появу різних типів дублетів, випадки поступового нашарування різночасових запозичень-дублетів.

Дуже важливим у монографії є розділ, у якому час запозичування осмислюється як параметр опису лексику української мови XVI-XVII ст., оскільки час запозичення лексеми, словоформи однією мовою з іншої, як резонно зауважує авторка, несе значну інформацію, оскільки вказує на співвідносні інші мовні знаки. Поява в мові нового елемента супроводжується внутрішньосистемними змінами, тому важливо з'ясувати, коли відбулося переймання мовного знака, а відтак – відбулися такі зміни. Хронологізація запозичень забезпечує досягнення вичерпної й об'єктивної характеристики динаміки мовних одиниць у часі, а також пов'язаних із ними явищ позамовної дійсності – елементів матеріальної й духовної культури. Водночас треба відзначити, що це складна проблема, адже перша фіксація в пам'ятках не обов'язково вказує на час запозичень, адже слово може існувати в усному мовленні задовго до появи в тексті. Тому авторка застосовує поняття “релятивний час” або прийом визначення появи лексеми в оперті на історію позначуваної реалії, зіставлення часу фіксації лексеми в імовірних мовах-посередниках та характер дериваційних гнізд у цих мовах та ін. Урахування цих факторів дозволило С. П. Гриценко внести корективи щодо шляху входження в українську мову цих запозичень.

Ця оригінальна, багатоаспектна, многотрудна праця, здійснена з урахуванням досягнень сучасної вітчизняної і зарубіжної лінгвістики, по праву займе почесне місце в низці найкращих досліджень, які торують шлях до всеохопного вивчення історії лексичної системи української мови.

**“ЦІННИЙ ЗДОБУТОК УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ ПАМ'ЯТІ”
(РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ОКСАНИ ЯРОСЛАВІВНИ
ПУХОНСЬКОЇ “ЛІТЕРАТУРНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТІ: МОНОГРАФІЯ”
(КИЇВ: АКАДЕМВИДАВ, 2018. 304 с. (СЕРІЯ “МОНОГРАФ”))**

Врадій Є. А., к. іст. н., керівник наукового відділу

*Український інститут вивчення Голокосту “Ткума”
вул. Шолом-Алейхема, 4/26, м. Дніпро, Україна*

vradiyya@ukr.net

Упродовж останніх років виразно зростає інтерес українського суспільства до власного минулого. Ідеться, звісно, не про звичайне зацікавлення історією, яке й раніше було характерним для українців, однак у різні періоди воно наштовхувалось на різні перепони – переважно зовнішнього характеру. Сьогодні ж приносить у цей процес пізнання минулого нові мотиви, і це симптоматично. Передусім зауважуємо прагнення до нової якості знання про минуле – у сучасному ключі, з позицій постколоніального світу, в якому слід наново встановлювати маркери культурної ідентичності. Просування українського суспільства на шляху демократії та гуманістичних цінностей змушує критично переглядати власне минуле, тобто відмовлятися від репресивної практики, що існувала, і, навпаки, переоцінювати прояви гуманізму, на яких раніше рідко хто акцентував. Сучасна картина української історичної пам'яті перебуває у стані вироблення, і цим вона цікава та іноді непередбачувана.

Пошук опертя на стійкі історичні фундаменти сприяє самоідентифікації та утвердженню кожного народу, який стійко виборює право називатися і бути нацією. Однак в українському випадку важливим видається те, що шлях до національного самоутвердження проходить крізь рубікон переосмислення тоталітарного минулого, заснованого здебільшого на

травматичному досвіді. Психологи твердять, що травматичний досвід підлягає витісненню, його прагнуть забути, викинути з пам'яті – це цілком природно для людини чи спільноти, яка хоче жити й утверджувати певні власні цінності. Тому-то пригадування травматичного досвіду – справа непроста. Тим більше, якщо його необхідно зрозуміти та прийняти: погодьмося, не завжди легко і не завжди вдається.

Монографія Оксани Пухонської “Літературний вимір пам'яті” оприявнює ті моделі сучасної суспільної поведінки, які найбільш промовисто говорять про інтерес до травматичного досвіду зовсім недавнього, але чи не найбільш забутого минулого. Актуальною ця праця є остільки, оскільки розкриває практики художнього письма, зорієнтованого щонайменше на кілька важливих стратегій переосмислення гібридної тоталітарної пам'яті і трансформації її у пам'ять посттоталітарну. До таких належать стратегії: історичного пригадування, художньої реконструкції пам'яті, мнемотехнічної рецепції минулого та його ревізії, комеморативного пропрацювання травми методами літературної естетики та емпатії. Усі ці стратегії авторка книжки простежує на прикладі численних художніх творів, що належать перу відомих чи менш відомих письменників сучасної України. Вибір творів для аналізу цілком не випадковий і назагал вдалий. Дослідниця виявляє глибоке знання матеріалу, досконалу ерудицію та вміння професійно аналізувати прикладний матеріал праці, робити з нього логічні й добре вмотивовані висновки.

Важливість такої праці полягає хоча б у тому, що вона актуалізує як у вітчизняній науці, так і в культурі загалом метод меморіастичного осмислення злободенних проблем. Адже події минулого й відповідну модель суспільної поведінки значною мірою можна зрозуміти й пояснити, вдавшись до умовної реконструкції минулого з позицій сьогоденного досвіду. Особливо – якщо воно досі було незауважальним, зумисне замовчуванним через “незручність” пережитого. Пригадувати, скажімо, репресії, війни, депортації, акції масового насильства та інші тоталітарні злочини було і неприємно, і не вигідно. Це зумовило певну упередженість щодо власного минулого: таке почуття побутує й досі, воно має свої причини й наслідки. У вступі до своєї праці О. Пухонська слушно зауважує: “Говорячи про посттоталітарну пам'ять як категорію суспільну, неодмінно зіштовхуємось із досвідом травми, оминати який не вдалось практично жодній українській родині” (с. 3). Тому кожне пригадування неодмінно породжувало нове проживання пережитого болю.

Актуальність рецензованої праці викликана передусім тим, що вона, хоч і написана на матеріалі літературної творчості, має загальний суспільний резонанс та заслуговує на те, щоб стати предметом якнайширшого обговорення. Проблеми, про які йдеться в цій авторській монографії, не залишилися в минулому, вони повсякчас про себе нагадують у нашому сьогоденні. Правда версія тоталітарного минулого досі є не вигідною насамперед через те, що воно функціональне у своїй гібридній версії, у не трансформованих, а лише адаптованих до сучасних умов, системах правління, освіти, науки, культури тощо. Минуле також лишається живим у наших стереотипах та міфах, змиритися з якими простіше, ніж удатися до їх тотального переосмислення.

У науковому плані “Літературний вимір пам'яті” презентує інтердисциплінарний підхід, причому в цьому випадку не як данину моді чи поверхове наслідування західних технологій знання. Це, з одного боку, цілком виправдано, якщо зважити на специфіку досліджуваного матеріалу. Крізь призму художньої літератури можна відстежувати процеси культивування минулого чи, навпаки, суспільної амнезії, в літературі відображається широкий спектр загальносуспільних проблем. З іншого боку, такий підхід сьогодні цілком актуальний. Беручи за основу літературну рецепцію посттоталітарної пам'яті, авторка вивчає її за допомогою літературознавчих, філософських, історичних, психологічних та інших концепцій, що репрезентує різнобічність та глибину досліджуваної проблеми. Що більше, саме такий підхід укотре засвідчує, що наслідки нищівної політики тоталітаризму, на різних хронологічних етапах її реалізації, модифікували практично всі сфери життєдіяльності суспільства, змінивши не лише хід його історичного розвитку, а й закривши йому шляхи безперешкодної інтеграції в демократичний простір світового соціуму. І коли сучасний автор береться “відбілювати” минуле, йому не ведеться просто, адже на перешкоді стають

замовчані сторінки, і ці “скелети в шафі” більше не вдається приховати, їх треба виносити й пропонувати до критичного перегляду. Звичайно, різні письменники роблять це по-різному, з огляду на міру таланту й глибину світоглядного занурення в проблематику тоталітаризму.

Об'єктом дослідження авторка обирає художню літературу періоду незалежної України. Цей період цікавий не лише сам по собі. Він перетворюється в прикметний стик культурних епох та поколінь. Ще продовжують працювати в культурі письменники старшого віку, що належать до знакового покоління “шістдесятників”. Зі здобуттям незалежності вони значною мірою ангажуються в політичне життя країни. Поруч утверджується покоління 80-х років ХХ століття – Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Леонід Кононович та ін. І вже зовсім новий погляд на світ демонструє генерація молоді, що пов'язує з незалежністю своє життя та професійну кар'єру, – Сергій Жадан, Галина Вдовиченко, Євген Положий та інші. О. Пухонська залучає до аналізу у своїй монографії книжки таких різних авторів – і це дає їй підстави показати різні образи культурної пам'яті, що в останні роки набувають певних типових ознак і можуть бути кваліфіковані як своєрідний розрахунок з тоталітарним минулим.

Зрозуміло, що ейфорія визволення з-під впливу тривалого життя за радянськими шаблонами витіснила потребу їхнього раціонального осмислення. А тому й література початку 1990-х, на переконання О. Пухонської, є радше зразком “прощання з імперією” та відходу від цих шаблонів через відкидання та заперечення тоталітарного досвіду. Утім, саме 1990-ті засвідчили активний інтерес української культури до реконструкції обірваного в 1920-1930-х роках процесу модернізації, передовсім літератури. Про це свідчить факт реабілітації заборонених та несправедливо забутих імен, художніх творів, історичних подій, що втілювались у літературні сюжети творів Павла Загребельного, Романа Іваничука та ін. Об'єктом постколоніальних досліджень стають різностильові тексти Василя Стуса, повернені з еміграції праці Івана Багряного, Василя Барки, Уласа Самчука, Юрія Шереха, Ігоря Костецького.

Варто звернути увагу на добір літературних творів, які пропонує дослідниця. Оксана Пухонська основні акценти своєї студії ставить на творчості тих авторів, які, з одного боку, мали власний досвід радянської дійсності, проте, з іншого, стали апологетами ідейних змін у літературі та культурі історичного зламу, тобто в часі розпаду СРСР і перших років незалежності. У цьому випадку, авторка вдало ілюструє поколіннєву рецепцію посттоталітарної пам'яті, методи її відторгнення, заміни, реконструкції і ревізії. У її студії виразно простежується часова тяглість меморіастичного дискурсу, але також і його розвиток – від спроб забуття та витіснення до повторного пригадування й актуалізації, що особливо помітно в романах останніх років, яким авторка монографії присвячує особливу увагу. Так, вона докладно розглядає твори Оксани Забужко, Володимира Лиса, Василя Шкляра та багатьох інших, доречно аналізуючи в них присутність “ревізії” щодо травматичного минулого.

Релевантною в цьому випадку є структура монографії, яка поетапно відображає свідомісну еволюцію українського суспільства у ставленні до травматичного тоталітарного досвіду та його посттоталітарних проявів у поведінці сьогодні. У першій частині книги Оксана Пухонська аналізує теоретичні аспекти проблеми вивчення пам'яті, акцентуючи увагу на тому, що саме тоталітаризм спричинився до появи специфічного роду травматичної пам'яті, що вплинула на розвиток і функціонування європейської спільноти. Гітлерівський нацизм та сталінський комунізм підважили фундаментальні принципи життя людської цивілізації. Розв'язана ж цими режимами наймасштабніша за всю історію людства війна знівелювала цінність людського життя. Що більше, вона започаткувала негативний досвід воєнного “вирішення” територіальних, історичних, політичних конфліктів як у радянський, так і в пострадянський період. Особливо гостро це проявилось в ході актуальної російсько-української війни на Донбасі. Історія та культура, як цивілізаційні основи, виявились засобами маніпуляцій та створення гібридного тоталітарного суспільства. Теоретичні положення праці сформульовані чітко й добре орієнтують читача на відповідні акценти, які

знаходять відображення в аналітичній частині монографії, в якій дослідниця інтерпретує характерні твори сучасної української літератури.

Авторка праці справедливо заявляє, що саме травматичний досвід став визначальним чинником посттоталітарної пам'яті українців, зосередивши в собі біль утрати в часі більшовицької окупації, колективізації, Голодомору, Другої світової війни, Голокосту, повоєнної радянської, численних репресій митців, науковців, духовенства. Як неодмінну ознаку посттоталітарної пам'яті О. Пухонська виокремлює культурну амнезію, спричинену як травматичним характером спогадів, так і репресивною політикою радянського режиму, за якою підкореним суспільствам часто заборонялося пам'ятати невігідні для режиму сторінки власного минулого, а також насаджувалася штучно створена власне радянська пам'ять. Дослідниця залучає до аналізу праці знаних теоретиків студій пам'яті: П'єра Нора, Поля Рикера, Аляйди та Яна Ассманів, Кейті Карут, Ренати Лахман, Марка Оже, Маріанни Гірш, Ришарда Нича. Застосовуючи їхні принципи наукового осмислення пам'яті, у тому числі на літературному матеріалі, вона формує власну матрицю наукової інтерпретації посттоталітарної травматичної пам'яті, виокремлюючи в ній хронологічний, подієвий та генераційний чинники, які у різні способи репрезентують культурну рецепцію тоталітарного минулого. На українському ґрунті подібних теоретичних праць виразно бракує. Важливо, що авторка не оминає хай не численних, однак суттєвих праць українських учених (Ярослава Грицака, Гелінади Грінченко, Тамари Гундорової, Алли Киридон, Оксани Кісь та ін.), які з різних наукових позицій (історичних, літературознавчих, соціологічних, культурологічних) прагнуть реінтерпретувати суспільну пам'ять тоталітарного минулого.

Наукова монографія Оксани Пухонської є цінним здобутком української хвилі *memory studies*. Ця праця багато в чому новаторська. Є сподівання, що її гідно оцінять не тільки авторчині колеги-філологи, а й також історики, культурологи й представники інших суміжних наук. Дослідниця переконливо показала, що травма тоталітаризму належить до найбільш актуальних загальних проблем сучасної України, а її успішне подолання визначатиме подальший шлях нашого суспільства до культурної Європи, до розбудови державницьких інституцій та сповідування демократичних цінностей.

НЕЧЛЕНОВАНІ СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ В НОВОМУ ВИСВІТЛЕННІ

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ МАРІЇ ІВАНІВНИ ЛИЧУК “СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА СИНТАКСИЧНО НЕЧЛЕНОВАНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ”

(КИЇВ: ВИДАВНИЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО, 2017. 388 с.)

Христіанінова Р. О., д. філол.н., професор
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

khrystianinova@gmail.com

Усебічність, цілісність і системність дослідження внутрішньої організації будь-якої мови, зокрема й української, неможливо забезпечити вивченням лише тих одиниць, що визначені як нормативні, типові. Живе мовлення, у якому чимало атипових синтаксичних явищ, що не відповідають узвичаєним уявленням про ту чи ту мовну одиницю, спонукає вчених шукати відповіді на питання про покваліфікування означених одиниць, їхню систематизацію. Синтаксично нечленовані словосполучення й речення якраз і постають репрезентантами атиповості, відхилення від синтаксичної норми. Починаючи з кінця XIX сторіччя, вони неодноразово привертала увагу дослідників, проте викінченого цілісного дослідження всіх